

Doba světových výstav (1851–1900).

Dr. Jaroslav E. Salaba.

Minula... Krátce před skoncem zmírajícího XIX. století zapadly naposled i brány světové výstavy pařížské, poslední to — myslím — výstavy světové vůbec. 1. května bylo tomu právě padesát let, co uskutečnila se myšlenka světových všeobecných výstav první výstavou světovou v Londýně, i nebude asi od místa podati krátký pohrobní přehled těchto »monumentálních naučných slovníků«, jak je nazval nedávno Richard Muther.

Výstavy v moderním smyslu zrodilo 18. století. Vznikše na půdě umění, šířily se především na průmysl s ním spřízněný, po té na veškerý průmysl, až zasáhly celý hospodářský, ano i celý sociální život. Nehledíme-li k Anglii, jež předešla pevninu již r. 1756, musíme za první průmyslovou výstavu na evropské pevnině pokládati pražskou průmyslovou výstavu z r. 1791, jejíž stoletou ročníci slavili jsme jubilejní výstavou r. 1891. Ve světové literatuře ovšem, jež o naši Praze a o nás přechoť málo ví, pokládá se za první výstavu pařížská výstava z r. VI. (1798), jež obmezovala se pouze na bronzy, koberce a umělecký nábytek. Trvala tři dny, vystavovatelů bylo 110, prostor 2300 m². Pokusy ty pak opěťovány; r. 1806 vykázal Napoleon výstavě již Esplanadu invalidů, a účastnily se jí i departementy. Trvala již 24 dny, a vystavovatelů bylo 1422. A takovéto zemské výstavy konány pak i v jiných zemích, až konečně zrodila se myšlenka sezvati všechny země a národy k všeobecné výstavě, jež by skýtala obraz veškerého hmotného pokroku lidstva.

Učel výstav byl tudíž zprvu v podstatě poučný. Právě jako umělecké výstavy měly i tyto výstavy budit v širokých vrstvách lepší smysl a porozumění; měla to býti jakási přehlídka hospodářských sil, ukazující stupeň dosažené již zdatnosti, umožňující porovnání, upozorňující na mezery dosud zející, podporující šíření vědo-

mostí a povzbuzující k novému snažení a zdokonalování. Pokud pak šlo speciálně o výstavy světové, měly zahrnouti všechny národy, podati obraz jejich práce, předvésti veškeré snažení přítomnosti i o úkoj nových potřeb, ukázati nové, směrodatné cesty a udati tak základní tón době příští.

Krásná tato myšlenka došla skutečně světovou výstavou londýnskou r. 1851 vtělení přímo ideálně ryzího. Byla opravdu důležitým mezníkem v dějinách průmyslového vývoje svého věku. Ale sláva ta bledne pak znenáhla stále víc a více, a po 50 letech zavřeli jsme nejnákladnější ze všech světových výstav s nezvratnou jistotou, že tato výstava opět oním důležitým mezníkem nebyla; Otto Eckmann mluví jen o »světovém jarmarce«, Léon Bloy přímo o »fiasku z r. 1900«. A kořen zla?

Vše spočívá v samém jejich vývoji, a stačí proto stručný jeho přehled k úplnému vysvětlení celého zjevu. Jednou z hlavních příčin právě bylo, že každá výstava chtěla překonati svou předchůdkyni, velikost a objem rostly ustavičně, ale tím zvětšoval se i náklad a přibývalo nutnosti stále většího počtu návštěvníků. Celkem bylo světových výstav devět: 1851 Londýn, 1855 Paříž, 1862 Londýn, 1867 Paříž, 1873 Vídeň, 1878 a 1889 Paříž, 1893 Chicago a 1900 Paříž. K světové výstavě v Německu, pro r. 1897 navržené, po důkladných úvahách nedošlo. Při tom necháváme ovšem stranou celou řadu výstav, jež sice zvaly se též světovými, aniž by však měly skutečně onen zcela mezinárodní, světový ráz, na př. 1876 ve Filadelfii, 1883 v Novém Yorku, 1885 a 1894 v Antverpách, 1888 v Barceloně atd. Pro seznání postupu rozlehlosti světových výstav stačí číslice výstav pařížských:

Rok	Úhrnný prostor	Náklad
1855	168.000 m ²	11,000.000 fr.
1867	687.000 »	23,400.000 »
1878	750.000 »	55,715.000 »
1889	960.000 »	40,000.000 »
1900	1,080.000 »	100,000.000 »

Ku krytí takovýchto výloh jest ovšem pak třeba i ohromné návštěvy, nutno přilákati do výstavy vrstvy co možná nejširší všemožnými slavnostmi, ohňostroji, divadly, chantanty a jinými atrakcemi. Z číslic návštěvy uvést lze (okrouhlými číslicemi) na př. 1855 Paříž 5 mil., 1867 Paříž 11 mil., 1878 Paříž 16 mil., 1889 Paříž 32 mil., 1893 Chicago 21 mil.; r. 1900 v Paříži počítáno na návštěvu 50 mil. Nezbytným následkem toho ovšem jest, že výstava zvrhává se pak v obrovský zábavní podnik, který nanejvýš bylo by lze omlu-

viti jako podnik úplně soukromý, bez rizika veřejných korporací. O tom však až později, po vlastním přehledu.

Roku 1851 konána první světová výstava v Londýně. Původci jejími byli princ manžel Albert a sir Henry Cole. Vzletné vyzvání prince Alberta došlo nadšeného ohlasu. V časopisech mluví se r. 1850 stále jen o výstavě. Jubileum práce bude slaveno. Celé pokolení lidské má se tu sejít jako jediná velká rodina matky práce. Dva soukromníci, bratři Munday, nabídli se vystavěti na vlastní riziko palác za půl milionu zlatých. Ale rozhodnuto se pro rozměry ještě větší, a v kratinké době upsán potřebný k tomu fond několika milionů. I zbudován proslulý Crystal Palace inženýrem Paxtonem. Šla o tom celým světem zvěst jako o pohádce. Palác ze skla a železa na 18 jitrech půdy! Dlouho a dlouho po tom zdobila ještě vyobrazení báchorkovitého tohoto paláce měštanské příbytky nejzapadlejších měst pevniny. Paxtonovi dodala tehdy odvahy ta okolnost, že krátce před tím pokryl jeden z palmových skleníků v Kew klenutou střechou ze skla a železa. Za místo k výstavě určen nádherný londýnský Hyde-Park, totiž rozsáhlá louka uprostřed parku, přefatá pouze v krátké ose alejí nádherných jilmů. Ozval se výkřik bolesti nad tím, že tyto stromy budou zničeny. Ale Paxton věděl si rady. Navrhl prostě křížovou loď, jež klenbou o 112 stopách výšky pojala celou řadu stromů do sebe. Ovšem jen Anglie mohla tehdy při svých továrnách provésti bez napjetí nových sil tento neslýchaný úkol v osmi měsících. Vítězoslavně ukazováno tehdy na to, že ještě v 16. stol. malé zasklené okno bylo velkým přepychem a dnes že lze celou ohromnou budovu zhotoviti ze skla. Avšak pravý význam křišťálového paláce spočívá v tom, že znamená skutečný převrat uměleckých forem; dosavadní pouta, vízící rozpjetí budov a formu jejich součástí těžkou látkou — kamenem a dřívím — byla zlomena. Pomocí železa jako materiálu a pomocí strojní síly dovedeme dnes přepnouti prostory, o jakých se dřívějším stoletím ani nesnilo. Jest to první vítězný zásvit konstruktivního slohu oproti slohu historickému, první triumf myšlenky dnes hlásané, jež zachvátila tu nejprve dům sám a po něm nyní po 50 téměř letech všechny jednotlivé kusy domácího nářadí a jež žádá účelnou, logickou a technickým podmínkám odpovídající konstrukci. Zároveň přivezeny poprvé ve velkém množství výrobky osad: nádherné koberce indické, tak ostře se lišící od křiklavých květinových vzorů anglických i francouzských, vystaveny primitivní nástroje kmenů kanadských a tichomořských, a tu již mnozí bystrozrací mužové po-

čínali poznávati, že tu jde o nové, svěží projevy uměleckého smyslu, neduseného tradicemi.

Anglie však zvítězila jen ohledně techniky a strojnictví na celé čáře. Naproti tomu nedovedla v ostatních výrobcích svým nestrojeným, leckdy i neohrabaným zbožím čeliti eleganci výrobků francouzských. A tu ze snahy, naléztí opět kontakt se zapomenutým uměním starých dob sebráním uměleckých výrobků minulých století a cizích zemí a vystavením jich za vzor, vyrostlo z této výstavy South-Kensington Museum, dle něhož zřízeno pak po celém světě na sta umělecko-průmyslových museí. A tím vznikl i onen historický směr, oživující zprvu renaissanční, pak barokové, rokokové a empirové formy, proti němuž teprve v našich dnech vítězně útočí »nové umění«.

Ještě v jedné věci — ovšem neblahé — byla výstava tato mezníkem. Značí totiž počátek nového období ohromného zbrojení všech států. Na výstavě r. 1851 vystavil Krupp své první dělo z lité oceli, model to, dle něhož brzy potom objednalo pruské ministerstvo války 200 kusů.

Úspěch výstavy byl naprostý. Navštívilo ji od 1. května do 1. října 6 milionů osob, což při tehdejších poměrech komunikačních znamená velmi mnoho, přebytek byl dva a půl milionu zlatých, z čehož bohatě odměněni všichni spolupracovníci. Vystavovatelů bylo 17.000, z toho skoro 10.000 anglických. Z ostatních skvěle zastoupena byla jen Francie. Německo roztrženo bylo v 30 oddělení tehdejšího spolku.

Druhá výstava světová konána v Paříži r. 1855. Roku 1851 nedovolily politické poměry Francii, by pojala podobnou myšlenku. Ale již tehdy mluvilo se po výstavě v Paříži o revanche pour Londres. Když pak r. 1852 obnovil Napoleon III. císařství, šlo mu o to, ukázati, že jen tím bylo lze povznést blahobyť země, a k tomu se výborně hodila právě světová výstava. Vykázán jí vchod do Champs-Elysées u náměstí Svornosti, a zde zbudována ona prostorná budova, jež zprvu měla sloužit Palais Napoléon, ale pak nazvána Palais de l'Industrie. Zkušeností londýnských o skle a železe použito pouze pro střední část, křídla zbudována masivně. Vedle toho postaveny ještě jiné budovy u Seiny, a hospodářské výstavě vykázáno Pole Martovo.

Zdar výstavy byl jen prostřední. Monarchické státy postavily se odmítavě k dobrodružnému uchvatiteli trůnu, a výstava skončila deficitem 8 mil. fr. Ale tento schodek byl stokrátě nahrazen tím,

že palác průmyslový zůstal státi (londýnský křišťálový palác neobstál, jen část jeho přenesena do Sydenhamu), a tak dostalo se Paříži budovy pro výstavy všeho druhu. Zde zejména po 30 let vždy v květnu zahajován »Salon« (umělecká výstava), sem přeloženy i dubnové »concours hippiques«, shromažďující celý elegantní svět a stanovící definitivně jarní módu. Průmyslový palác stal se zkrátka tehdy Paříží tím, čím nám náš průmyslový palác z r. 1891. Teprve poslední výstava r. 1900 srovnala palác ten se zemí a nahradila jej novými, bohužel nešťastnými budovami.

Třetí výstavy světové r. 1862 zmocnil se opět Londýn. V době té ovšem vůbec mohlo se jednati jen o tato dvě města, Londýn a Paříž; žádné jiné město v Evropě nemohlo mysliti na pořádání světové výstavy. Ale průmyslníci vyslovovali se tentokrát proti výstavě. Doba, uplynuvší od r. 1851, zdála se jim příliš krátkou. Avšak výstavní výbor, skládající se celkem ze členů prvé výstavy, přece jen zvítězil. Rozhodla tu okolnost ta, že výbor, zakoupiv již dříve ze značných přebytků obrovský pozemek v Kensingtonu (části to Londýna), hodlal jej nyní zastavěti tak, aby některá z budov zůstala po výstavě státi, čímž by byl dán i příštím výstavám pevný podklad právě jako v Paříži. Výstava tudíž stala se skutkem; ale úspěch její zůstal již daleko za výstavou z r. 1851, a k dalším světovým výstavám v Londýně již nedošlo. Přes to však nutno zmíniti se o některých aspoň pozoruhodných výsledcích. Předem umění bylo silněji zastoupeno. Dále uplatněna i kultura východní; zejména z Východní Indie, která krátce před tím (r. 1858) přešla z rukou East India Company úplně ve správu státní, byla výstava hojně obelána. Avšak největší překvapení vyvolala Čína. Až do té doby znala Evropa z čínských výrobků jen to všední zboží, jež nabízeno lodníkům v přístavech ku koupi. Ale nyní, po válce angločínské, v níž angličtí důstojníci vnikli do hlavních měst čínských (1860 dobyt i Peking a za trest vyloupeno a spáleno nejnádhernější panovníčí sídlo světa »Letní palác«) a odvezli do Evropy spousty pokladů čínského umění, téměř o tisíc let staršího než umění evropské, mohly býti Evropě předloženy pravé zázraky. Byly tu vystaveny porcelánové a bronzové předměty, práce ze zlata a drahokamů, koberce atd., vesměs výtvoř nejvybranější techniky, báječné nádhery barev, podivných, fantastických forem, výtvoř, plnící úžasem a vyvolávající zcela nové představy o dekorativním umění. Rovněž v průmyslu objevilo se ledacos důležitého. Od vystavených zde nových litých ocelí datuje se vývoj celých krajů v ohromné železářské dílny. Také

vystavena tu poprvé juta, ono předivo z lýkových vrstev jistých východoindických, hlavně bengálských lípovitých rostlin, jež nyní stále více a více zatlačuje konopí a koudel v plátenickém průmyslu (nyní vývoz juty z Indie na př. v letech 1895—96 1.230,000.000 angl. liber v ceně 98,400.000 rupií). — Celkový úspěch však, jak jsme pravili, nebyl valný, a Londýn více již nikdy nehostil světovou výstavu ve svých zdech.

Čtvrtá světová výstava v Paříži r. 1867 sledovala značnou měrou cíle politické. Napoleon III. ocitl se po ukončení války krymské, čínské a italské na vrcholu své moci; panovníci evropští, v jejichž očích byl roku 1855 ještě parvenu, byli s ním nyní tou měrou spjati, že na jejich návštěvu mohl určitě počítati. A nic nemohlo na Francii, politicky tak rozháranou, lépe působiti než schůzka panovnických rodů evropských u jeho trůnu. Tím byl dán zároveň nový ráz výstavy. Hosté měli se výborně bavit; proto musil býti lehčí živel výstavní co nejvíce vyzdvižen. Když ruský car přijel oficielně na výstavu, objednal si hned pro první večer svého pobytu loži na »Velkovévodkyni z Gerolsteinu«; v Offenbachovi vůbec doznívá k nám nejlépe ono bujné veselí tehdejších výstavních dnů. Výstava sama přesunuta co do těžiště na pole Martovo. Hlavní budova upravena velice důmyslně v podobě oválu, jehož galerie tvořily soustředné kruhy; střed věnován tak zv. historii práce, starému umění, další nejbližší kruh modernímu umění, další dekorativnímu umění, pak přišly stále větší kruhy, věnované strojnictví, surovinám atd. Každá země dostala z tohoto oválu výseč, jako když se krájí dort. Kdo přecházel v určitý kruh, viděl na př. strojnický průmysl všech zemí; kdo prošel určitý výkrojek, viděl rozvoj určité země ve všech oborech. Věc tudíž vtipná, ale předpokládající ne-li stejný, aspoň přibližně podobný vývoj všech zemí. A tu ovšem, poněvadž za základ vzat byl rozvoj Francie, došlo k potížím, na př. při Italii, jež sice uměním mohla se nad jiné pochlubiti, ale neměla za to naprosto mechanického průmyslu. Jiné nepoměry zase vznikaly u Ruska a j., natož ovšem u zemí orientálních. I bylo nutno zříditi pro jednotlivé takovéto státy zvláštní budovy »annexes«, jimž přitažlivost zjednána různým způsobem. Zejména poprvé vnesen do výstav i živel národopisný. Rusko postavilo si celou vesnici, v níž odpoledne a večer produkovali se kozáci a Čerkesové, Egypt předvedl celou nádheru svých mešit a různých památných staveb, v kavárnách tančili nubičtí a ethiopští tanečníci a tanečnice, z Rakouska přišly cigánské kapely s krčmami z pust a dřevěné stavby tyrolské

a štýrské s Dreherovým pivem, — zkrátka, všude samé boudy, krámky prodavačů a divadla. Na žádné výstavě ani před tím, ani potom nebylo veselejšího a bezstarostnějšího života. Vrcholem nádhery byla však slavnost rozdělení cen v starém průmyslovém paláci, největší snad slavnost, jež kdy v uzavřených místnostech byla na světě pořádána a s níž soupeřiti mohly jen antické slavnosti pod širým nebem konané; 17.000 hostů a 2000 zpěváků a hudebníků bylo shromážděno v tomto obrovském amfiteatru, vyčalounovaném červeným sametem, ve vzduchu vlály hedvábné prapory v barvách všech zemí, a sem, k baldachynovému trůnu císařovu, přicházeli si po širokém schodišti vystavovatelé, vedeni heroldy a se štandartami, pro čestné ceny, vzduch chvěl se jásotem — a zde stál císař, obklopen celým stem zástupců panovnických rodů všech zemí evropských, se svým změkčilým úsměvem jako triumfátor, jemuž v té chvíli tolik záviděno, jemuž však téhož dne zasazena smrtelná rána. Za jitra totiž došla zpráva o zastřelení nešťastného císaře mexického Maxmiliána. Byla sice pro tu chvíli zatajena, ale večer kolovala již celou Paříží. Soumrak císařství nastával... Paříž ovšem přes to bavila se dál, a výstava zakončena místo schodku přebytkem více než 3 mil. fr. Tím zdál se býti zdar světových výstav na vždy rozhodnut, i šlo nyní jen o to, kdo příště se odváží tohoto činu. I byla to Vídeň tentokrát.

Pátá světová výstava r. 1873 ve Vídni byla plodem »nevídáního hospodářského rozkvětu« let 1869—1873. I politický důvod tu byl: šlo o důkaz, že války s Německem a Itálií nepodřály životní tepny Rakouska. Výstava umístěna v Prateru na březích Dunaje a zaujala prostor pětkrát tak velký jako její předchůdkyně pařížská. Obeslána byla hojně, z ciziny nejvíce se účastnilo Německo. Ale především byly to země východní, slovanské země, Turecko, Egypt a Řecko, jež se tu po prvé plně uplatnily, vystavivše domácí svůj průmysl v celém rozsahu. Persie a sousední země, kde právě tehdy zuřil strašný hlad, nutící ubohé obyvatelstvo k prodeji nejvzácnějšího svého majetku, zaplavily Vídeň svými výrobky; krásné staré perské koberce bylo lze tehdy koupiti za polovinu, ba za třetinu obnosu, jenž žádán za špatné evropské imitace. Ale konce výstavy byly trudné. Hned v první dny její zapadl těžce osudný květnový krach, jenž v obecnstvu zlomil kupní sílu a chuť k cestování; k tomu přival ohromných spoust lidí, přesahující síly města, a stavby přehnaně nádherných podniků, jež doufaly v rychlé zbohatnutí, a jež způsobily krajní vzepnutí mzdy

a cen — vše to po krátkém opojení mělo v zápětí rozladění na léta. Berlín si oddechl, že byl o tuto zkušenost lehčí. V Německu zároveň přivedla myšlenková chudoba, již odhalila vídeňská výstava, k poznání, že nutno podporovati vynálezce zabezpečením odměny, a k zavedení patentního a pod. zákonů.

Šesté výstavy r. 1878 ujala se opět Paříž. Důvody byly hlavně politické. Musilo se ukázati světu, že Paříž vzdor válce a i bez monarchie stále stojí v čele národů. Výstava však v celku byla jen národní výstavou. Z ciziny dostavily se jen malé zlomky. Rozsahově však značně vyrostla. Přibráno návrší trocaderské proti Martovu poli na druhém břehu Seiny, zřízen tu park a postavena nádherná budova, dodnes zachovaná, s kupolovitou dvoranou uprostřed pro hudební produkce a s dvěma, široce vykrouženými galeriemi po stranách, v nichž tehdy umístěna retrospektiva. Při hlavním paláci na Martově poli sáhnuto opět k ryzí železné konstrukci, jejíž pilíře vyplněny pestře polévanými hliněnými deskami. Výstava vykazovala ledacos důležitého. V anglickém nábytku ku př. po prvé odvrženy historické tradice a sáhnuto k novým formám, odpovídajícím prostým a věcným provedením potřebám doby. Ale »novým směrům« dostalo se hlavně s jiné strany netušené podpory. Bylo to Japonsko, jež tu po prvé vystavilo samostatně jako kulturní stát a rozvinulo celou nádheru svého uměleckého průmyslu, toho starého umění, jemného v kresbě a skvostného v barvách, jež spolu s čínským ještě dlouho bude zastiňovati umění evropské. Po čem zde až do té doby jen nejasně stále touženo s marným úsilím, objevilo se nyní jako zjevení. Prosté formy bez architektonické přítěže, samostatný botanický a zoologický, čistě dekorativní ornament byly zde učiněny tělem. Pro příští vývoj moderního umění znamenalo to mnoho, velmi mnoho. Jinak skončila výstava deficitem více než 32 milionů franků.

Sedmá výstava pařížská r. 1889 byla jen »novým vydáním« předešlé výstavy. Objem opět vzrostl, Martovo pole ještě více zastaveno, a v pozadí jeho zbudována mohutná strojovna, stavba ze železa a skla jako kdysi londýnský Crystal Palace, s rozpjetím 115 *m*, pravý to chrám moderní práce. Vlastním »hřebem« výstavy byla však 300 *m* vysoká Eiffelova věž, proti níž Washingtonův obelisk a pyramidy egyptské byly trpaslíky, vystavěná ve 3 letech a vážící 7,300.000 *kg*. Věž tato nenáleží však do dějin umění a kultury pouze jako mechanický div, nýbrž i jako výsledek velkého snažení o nové umění stavitelské, jímž otázka, zda lze železnou konstrukci

docílit i monumentálních účinků, na krátko posunuta skoro k samému rozřešení. Účast cizích států byla poněkud větší než před 11 lety, ale ne příliš. Německo zůstalo úplně v abstinenci, Anglie obeslala jen poskrovnu a rozptýleně. Jarmareční živel výstavní vynikl tu nejvíce tím, že místo vážné účasti Východu zřízen orientální bazar, kahýrská ulice se všemi možnými a nemožnými výstřelky. Trochu cenné rázovitosti vnesla do výstavy jen osadní výstava na Esplanadě invalidů. Skončeno výtěžkem 10 mil. fr.

Ze zámořských výstav, jež si neprávem přikládaly název »světových« (1876 Filadelfie, 1879 Sidney s domnělou návštěvou 6 mil. osob, již Reuleaux opravuje na 1·2 mil., 1780 Melbourne, 1883 New-York, 1886 New-Orleans, 1888 Melbourne s návštěvou prý 8 mil.), sluší zmíniti se o filadelfské z r. 1876, která často přece jen počítává se mezi světové výstavy, docílivši účasti celkem 40 států. Jest památna ostudou, již si utržilo Německo, které, podceňujíc neobyčejně kulturu Spojených států, vystavilo tu jen laciné jarmareční zboží. Zkušenost ta měla blahodárný účinek na německé studium zahraničního trhu.

Předposlední výstava světová r. 1893 konána však přece na půdě Nového Světa, v Chicagu. Evropa chtěla zde vzhledem k stále rostoucí soutěži americké výroby obnoviti opět svou vážnost za oceánem. Zejména Německo rozvinulo tu po prvé celý lesk svého rychle mohutního průmyslu. Výstava zaujala v Jacksonově parku u Michiganského jezera rozlohu 2787 *ha*, čímž vymkla se na vždy všemu dostižení (jeť to rozsah asi 24 našich Královských Obor). Nových cest ve stavitelství nehledáno. Chicago spokojilo se architekturou minulých století, za to však s takovou bohatostí a fantastickou nádherou, že svět od dob římského fora podobné neviděl; byl to grandiosní sen umělecké fantasie. Od jednotného průmyslového paláce upuštěno a zřízeny raději speciální paláce pro každé velké odvětví. Seznání amerického průmyslu, jenž s krajním využitkováním všech technických pomůcek a bez jakýchkoli předpokladů jde důsledně za užitečnými a jednoduchými formami, mělo trvalý vliv na evropský průmysl v různých směrech, především v elektrickém osvětlování a nábytkové konstrukci. I zbývá již jen poslední světová výstava.*)

*) Z literatury odkazují především na přednášku Julia Lessinga v národohospod. společnosti berlínské v březnu 1900, z níž podána data z doby 1851—1893 (vyšla pod titulem »Das halbe Jahrhundert der Weltausstellungen« jako sešit 174. sborníku »Volkswirtschaftliche Zeitfragen«, Berlín, Simion 1900);

O této poslední výstavě pařížské z r. 1900 nelze pěti chvalozpěvů. Konec století ovšem přivábil účast jak veškerých států, tak největšího posud počtu návštěvníků (53 milionů osob); i u nás došlo k nevídanému dosud rozmachu chuti k cestování. Výstava tato byla tudíž opravdu »světovou«, byla i »výstavou«. Ale toho hlubšího, co má hospodářsky ospravedlňovati obrovský ten náklad,*) nebylo. Není dnes již sporu o tom, že výstava tato nebyla žádným mezníkem, zachycením základního tónu pro nejbližší budoucnost. Neukázala vskutku nových, směrodatných cest, byla jen retrospektivou, a to ještě namnoze neúplnou. Co do úpravy, ponechána strojírna na Martově poli, jejíž střed proměněn ve slavnostní dvoranu, a pojata do výstavy i Esplanade des Invalides, čemuž padl za oběť starý průmyslový palác, překázející vytvoření nádherného prospektu s obou stran nového mostu Alexandra III. Tím posunuta výstava až k samému náměstí Svornosti a stala se tak skutečnou součástí města. Ale to, co vytvořeno místo starého průmyslového paláce, totiž oba umělecké paláce, sklámalo úplně. Očekáváno vytvoření nových forem, organické spojení kamene a železa, mramoru a bronzu. Místo toho rozpoutána, jak praví Eckmann, pravá štuková orgie a provedeny, jak dí Octave Mirbeau, »architektonické ohyzdnosti, jež na výstavě náhle propukly jako strašná choroba staré půdy pařížské«. Fr. Jourdain, sekretář umělecké poroty, vyslovil se: »Cítím trapné kolísání a obávám se ústupu vývoje myšlenkového ... Nesčetné sloupy paláců těchto reprodukují starý sloh italské dekadence z konce 17. stol., ale nejsou dokumentem ani naší soudobé architektury, ani našich sociálních potřeb.« A dnes již, ztrativše starý palác a jsouce nuceny vystavovati ve velkém paláci uměleckém, nařikají obě velké společnosti umělců francouzských (Société des artistes français a Société nationale de beaux arts) na to, že nešťastně stavěný palác sice zaujímá více místa, ale k vystavování poskytuje méně místností a mnohem horších než starý průmyslový palác.

dále Otto Eckmann, »Der Weltjahrmarkt Paris 1900« Berlín, Fischer 1900; prof. Dr. K. Rathgen ve »Wörterbuch der Volkswirtschaft« (Jena, Fischer 1898) čl. »Ausstellungen« a »Weltausstellungen«, prof. dr. Huber čl. »Ausstell.« v »Handwörterbuch der Staatswissenschaften« a čl. »Expositions« v Sayově a Chailleyově »Nouveau dictionnaire d'écon. pol.« a literatura při těchto člancích uvedená.

*) Číslice se dosud rozcházejí. Nejnovější číslo »Zeitlexiconu« (únor, 1901) mluví o 65 mil. fr. výdajů a 68 mil. fr. příjmů, tudíž o výtěžku 3 mil.; časopis »Die Ausstellung« (Berlín, 20 pros. 1900) uvádí dle úřední prý zprávy vydání 116,500.000 fr., příjmy 114,456.000 fr., tudíž schodek 2,044.000 fr.

»Hřeb« výstavy, vodní palác na Martově poli, také sklamal úplně, podobně »Stará Paříž«. Jen ta Eiffelova věž tyčila se obrovitě nad výstavou a jevila stálou přitažlivost na důkaz, že tehdy, před 11 lety dovedli skutečně podati něco nového, velkého. — Rozdělení provedeno dle vzoru chicagské výstavy dle odvětví průmyslových, nikoli dle zemí. Dopadlo však neuspokojivě. Stížnosti na nepřehlednost byly všeobecné. Každý musil své věci sháněti pracně po všemožných skupinách. Účast ciziny byla tentokráte úplná. Zejména Německo účastnilo se na celé čáře. Jak v rakouském oddělení dopadlo zastoupení Čech, o tom vyslovil se nejlépe na schůzi spolku českých architektů a inženýrů p. Křížík. Rakousko samo zastoupeno bylo uboze. — Celkové úsudky o této poslední světové výstavě vyzněly nepříznivě. Pokud se na př. týče umění, píše Richard Muther v »Ein Jahrhundert französischer Malerei« (Berlín 1901): »O uměleckých snahách přítomnosti jsme se na výstavě nedověděli téměř ničeho. I ono velké snažení o nové stavitelské umění, jež došlo před lety výrazu v Eiffelově věži a v mohutné strojárně, bylo zapomenuto, zapřeno, zahrnuto pošklebky. Nevytvořeny žádné nové formy, odpovídající novým potřebám. Nesmyslné ornamenty nalepeny na kostry pocházející z minulých, větších dob. — Jen umělecký průmysl jeví klíčení a nový život. Ale i tu scházel mnohý mistr úplně, na př. van de Velde, i nelze mluvit o správném obrazu. Namnoze předloženo jen to, co jsme již i bez toho věděli.« Eckmann podobně si stěžuje, že na př. co se týče stavu úpravy příbytků, neposkytovala výstava nikterak správného obrazu, jelikož Anglie, Holandsko a i Belgie nebyly zastoupeny. K týmž důsledkům přichází i Dr. F. X. Jiřík (str. 473 lonského ročníku O. N.): »Pro dějiny umění a uměleckého průmyslu nemá však výstava téměř snad žádného významu, neboť i ty zmíněné vynikající případy známy byly již před výstavou samou, tak že vskutku nových a směrodatných cest výstava neukázala.« A to, co platí o umění a uměleckém průmyslu, platí i o veškerých ostatních oborech kromě výjimečných, ojedinělých případů některých odvětví průmyslových. Kde hledati vinu? Nejsprávněji zajisté ve světové výstavě samé, ve formě, jež se přežila a zvrhla.

Světové výstavy staly se prostě bezúčelnými. Jedna výstava chtěla překonati druhou, rozměry nabyly nejpovážlivějších tvarů a vyvolaly stále rostoucí, obrovská vydání, jejichž ukrytí lze docílití jen přilákáním ohromného počtu návštěvníků. Tyto davy lze však přivábiti ne poučením, nýbrž hlavně zábavou; výstava musí míti

dnes celou řadu »hřebů«, jimiž láká zástupy z celého světa — nej-
jistější to svědectví, jak se již přiblížily světové výstavy zábavnímu
programu výročních trhů. Na poslední výstavě byla těchto jarma-
rečních atrakcí opravdu nekonečná řada; počítáno při tom na vše-
možné slabosti lidské. Největší část z nich byla bezcenná; některé
dokonce byly tak hloupé, že skončily hned v prvních dvou měsí-
cích úpadkem. Obrovský rozsah výstavy má v zápětí ubíjení času
návštěvníky a přece zase daleko nestačí pro žádné, obsáhlé expo-
sice jednotlivých odvětví. I podává pak takovéto světové monstrum
sice ode všeho něco, ale nic úplně a důkladně. Velké plochy pro-
padají prázdné representaci, a vystavovatelé musejí se tísniť leckde
ve výklencích na malých prostorách, nebo dokonce ztrácejí se na
galeriích, kam nemá velké množství lidí ani času se dostat. Jinde
zase ztrácí se cenná věc ve skromné vitrině vedle velikého výkladu,
v němž rozvaluje se kramářské, nechutné zboží, jež by sem ani ne-
mělo býti připuštěno, jinde opět z nedostatku místa stlučeny jsou
dohromady nejružnorodější výrobky a pod. Následek toho ovšem
jest že udílení cen pozbývá svého významu, jelikož správný odhad
a srovnání jest tu neobyčejně ztíženo a místo toho rozhodují často
jiné okolnosti. Zastanci světových výstav dovolávají se ovšem ko-
něčně i mravních účinků jejich. Přispívají prý jednak k upevnění
panující formy vládní, jednak jsou prý nejlepší půdou pro my-
šlénku pokojného obchodu a soutěže národů. I kdyby tomu tak
bylo, ačkoli historie usvědčuje dojmy a účinky výstavní z efemer-
nosti, bylo by záhodno nalézt hospodářštější prostředky k dosažení
týchž účelů.

Za tohoto stavu věcí nelze se diviti, že již s tolika stran vy-
slovena naděje, že tato poslední světová výstava byla opravdu po-
slední,*) neboť nikoli světovým všeobecným výstavám, nýbrž special-
ním výstavám náleží budoucnost. Pouze speciální výstavy mohou býti
opravdu užitečné. Jen na nich lze podati úplný přehled rozvoje urči-
tého odvětví, jen na nich jest dosti místa pro úplnou expozici.
A dnes, kdy cestování není již žádným zázrakem, může každý na-
vštívit takovouto výstavu, jež jej zajímá, ať se koná kdekoli, a zde
poučí se pak o tom, co chce věděti, mnohem lépe než v pestré
směsi světového jarmarku. U speciálních výstav ještě skutečně exi-

*) Vyskytly se sice již 3 nové »světové výstavy« na obzoru, totiž pro
tento rok 1901 v Sidneyi a panamerická výstava v Buffalu, pro r. 1903 v Lu-
tychu a St. Louis; ty však zůstanou beze vší pochyby v užších mezích.

stuje onen výchovný ráz, o který tolik jde, jimi lze podporovati technický pokrok a působiti záměrně k dosažení určitých cílů, rozřešení určitých problémů. Zde také udílení cen má jiný význam, v pravdě výchovný a směřodátný, a i všeliké podpory, poskytnuté na návštěvu výstavy, mohou nésti daleko lepší ovoce. Konečně, uvádějí-li zastanci světových výstav mezi hlavními svými důvody navázání a obnovení obchodních styků, možno právem říci, že právě specialní výstava shromáždí nejlépe všechny vážné interesenty, jichž pozornosti neujde žádná opravdu cenná věc. I můžeme se s lehkým srdcem rozloučiti se světovými výstavami.

Hospodářský rozvoj Lomnice nad Popelkou.

Líčí J. Zásadský.

(Dokončení.)

Jako intelektuální spolučinitele a průpravce ruchu průmyslového v Lomnici sluší uvéstí tkalcovskou školu na čas hr. Thunem zavřenou, nyní obnovenou, v pěkné samostatné budově. Na tkalcovské školy stěžují si továrníci a obchodníci, že jim nedává dorostu ani dost prakticky, ani dost komerčně obeznámeného — tu je však na nich samých, aby všímali si zařízení škol těch a sami příslušné reformy předkládali. Dále jest v Lomnici několik hospodářských spolků: Řemeslnický vzájemně se podporující spolek Svornost, Živnostenský klub (od 1889), Včelařský spolek — průmyslohospodářský spolek od r. 1899. Slušelo by též (po příkladu Chrudimském) uvažovati o zřízení místního odboru Národohospodářské společnosti české; v horském Pojizeří utvořil by se krajinský odbor, jenž by se specialisoval ještě v odborech místních, v bodech zvláště důležitých. Odbor by měl evidenci celého života hospodářského a mohl by v čas a leccos intensivněji do života vehnati. Tím by celé Pojizeří horské bylo trvale připojeno k ostatnímu hospodářskému a kulturnímu životu českému.

Při oceňování různých faktorů hospodářského života Lomnického zbývá zmíniti se též o veřejných hospodářstvích tamních. Co se města týče, jest jmění jeho (328.000 K) hlavně uloženo v budovách i školách a radnici. Příjem 21062 K, vydání 38208 K, přírážky obecní 57%, 28% místní školní, 7% za školní plat. Dluh obce 179.717 K. V posledních letech založena městská spořitelna.